

IRAQI
Academic Scientific Journals

العراقية
المجلات الأكاديمية العلمية

ISSN: 2663-9033 (Online) | ISSN: 2616-6224 (Print)

Journal of Language Studies

Contents available at: <http://www.iasj.net/iasj/journal/356/about>

Language is the most crucial means for understanding and communicating among the members of a community

Hamza Hussein Hama *

Raprin University

hamza.hussein@uor.edu.krd

&

Taban Norri Hama

Raprin University

taban2@uor.edu.krd

Received: 10/ 3 / 2023, Accepted: 10 / 5 /2023, Online Published: 15 / 7/ 2023

©2023 College of Education for Women, Tikrit University. This is an open Access Article under The Cc by LICENSE <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Abstract

Language is the most crucial means for understanding and communicating among the members of a community. Derivation is a distinctive point between Kurdish and Arabic language, and it is a way for the development and expansion of language, enriching their vocabulary and increasing their expressions so as to cope with new inventions.

This study is an attempt to compare derivations (subjective and objective as examples) in Kurdish and Arabic language. Derivations have a great role in the development and advancement of Kurdish and Arabic language, and it is the distinctive point between the two above-mentioned languages. This study also focuses on the

* **Corresponding Author:** Hamza Hussein Hama, E.Mail: hamza.hussein@uor.edu.krd ,
Affiliation: Raprin University - Iraq

similarities and differences from the perspective of the structure of derivations, and the ability of both languages for various structures and expressions.

Keywords: Kurdish and Arabic language, expansion of language, above-mentioned languages.

المشتقات في اللغتين الكردية والعربية، اسما الفاعل والمفعول انموذجاً: دراسة مقارنة

د. همزه حسين حمه

جامعة رابرين

و

تابان نوري حمه سعيد

جامعة رابرين

المستخلص

فهذا البحث يقوم على دراسة مقارنة بين اللغتين العربية والكردية في ظاهرة من ظواهر اللغة وهي المشتقات. وجاء عنوان بحثي (المشتقات في اللغتين الكردية والعربية، اسما الفاعل والمفعول انموذجاً: دراسة مقارنة) فمنهج بحثي مبني على علم اللغة التقابلي، وأقول مقابلة وليس مقارنة: لأن اللغة العربية واللغة الكردية كلاهما لا تعود إلى أصل واحد مشترك، بل من أسرتين مختلفتين، لذلك تطلق على هذا البحث بحث تقابلي بين لغتين ليستا من أصل واحد. وقد استندت في بحثي بشكل قليل على منهج الوصفي. جاءت خطة البحث مقسمة على تمهيد ومبحثين، تتضمن التمهيد تعريفات للاشتقاق لغة واصطلاحاً فضلاً عن أصل المشتقات وأنواعها، أما المبحث الأول خصصته لاسم الفاعل و صياغته في اللغتين الكردية و العربية بشكل عام، و لإثبات وجهة نظري أتيت بالأمثلة من الاسم الفاعل في اللغة العربية و أسماء المركبة في اللغة الكردية. وبالنسبة إلى المبحث الثاني تحدثت فيه عن اسم المفعول وصياغته في اللغتين الكردية و العربية، ففي البداية تكلمت عن مفهوم اسم المفعول و بعد ذلك أتيت ببعض الجمل في كلا من اللغتين العربية و الكردية، من خلال الولوج الى معرفة الاشتقاق و مفهومها في كلا من اللغتين نرجو من الأستاذة الأفاضل و كذلك إخواننا الطلبة أن لا يخلوا علينا بالملاحظات و المقترحات البناءة التصويب أخطائنا لنحاول (لتصويب اخطائنا محاولاً) أن نتفادي زلاتنا و أن نتلافى العيوب من الممكن أننا و لا شك وقعنا في بعضها.

الكلمات الدالة: اللغتين الكردية والعربية، الفاعل والمفعول، اللغة التقابلي.

پیکگرتنی دارنژراو له زمانی کوردی و عهره‌بی (ناوی بکەر و ناوی بهرکار به‌نموونه)

پ.ی.د. همزه حسین حمه

به‌شی کوردی، کۆلیژی په‌روه‌رده، زانکۆی راپهرین

و

م.ی. تابان نوری حمه‌سعید

به‌شی کوردی، کۆلیژی په‌روه‌رده زانکۆی راپهرین

پوخته

زمان له سه‌رجه‌م بواره‌کانی ژياندا به گرنگترین هۆکاری له‌یه‌ک گه‌یشتن و په‌یوه‌ندیکردنی تاکه‌کانی کۆمه‌لگا داده‌نرئ، هه‌رچی دارشتنه له دیارترینی ئه‌و رینگایانه‌یه که‌وا زمانی کوردی و زمانی عهره‌بی پێ له‌یه‌کتر جیا‌ده‌کریته‌وه، و یه‌کیکه له‌و رینگایانه‌ی که له‌رووی فهره‌هنگی وشه‌ی زمانه‌وه ده‌بیته هۆی گه‌شه‌سهندن و فراوانبوون و ده‌له‌مه‌ندبوونی زمانی کوردی و زمانی عهره‌بی.

له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا به‌روردی یه‌کیکه له‌ ریبازه‌کانی زمانی کوردی و زمانی عهره‌بی که بریتیه له‌ دارشتن کراوه، (ناوی بکەر و ناوی بهرکار) به‌نموونه خراوه‌ته‌روو. له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا خالی هاوبه‌ش و جیاوازی هه‌ردوو زمان باسکراوه و خراوه‌ته‌روو، هه‌روه‌ها توانای هه‌ردوو زمان له‌رووی لێوه‌گرتنی ده‌سته‌واژه جیا‌جیاکان و پیکهاته جۆربه‌جۆره‌کانیان خراوه‌ته‌روو. ئه‌م توێژینه‌وه‌یه جگه له‌ پێشه‌کی و نه‌نجام و لایستی سه‌رچاوه‌کان له‌ سێ به‌ش پیکهاتوه، به‌مشیه‌یه:

به‌شی یه‌که‌م پیکهاتوه له: (واتای زمانه‌وانی بۆ دارشتن، چه‌مک و پیناسه‌ی دارشتن، بنچینه‌ی دارشتن، جۆره‌کانی دارشتن (دارشتنی بچوک، دارشتنی گه‌وره، دارشتنی گه‌وره‌تر، دارشتنی هه‌ره‌ گه‌وره)).

به‌شی دووه‌م پیکهاتوه له: (چه‌مکی ناوی بکەر، دارشتنی ناوی بکەر له‌ زمانی کوردیدا، دارشتنی ناوی بکەر له‌ زمانی عهره‌بییدا).

به‌شی سێیه‌م پیکهاتوه له: (چه‌مکی ناوی بهرکار، دارشتنی ناوی بهرکار له‌ زمانی کوردیدا، دارشتنی ناوی بهرکار له‌ زمانی عهره‌بییدا).

پیشه‌کی

زمانه‌کانی جیهان له‌یه‌کتر جیاوازن، هه‌ر زمانیک له‌ زمانه‌کان تایبه‌تمه‌ندی و خالی جیاکه‌روه‌ی تایبه‌ت به‌خۆی هه‌یه، که جیاوازه له‌ زمانه‌کانی تر. دارشتن له‌ دیارترینی ئه‌و رینگایانه‌یه که زمانی کوردی و زمانی عهره‌بی پێ له‌یه‌کتر جیا‌ده‌کریته‌وه. دارشتن هۆکاریکه له‌ هۆکاره‌کانی گه‌شه‌کردن و به‌هه‌و پێشه‌چوونی ئه‌و دوو زمانه، ئه‌مه‌ش هه‌لی به‌رده‌وامبوونیان له‌ پێشه‌کوتندا بۆ ده‌سته‌به‌ر ده‌کات و ته‌واوی زمانه‌کان له‌ جیهاندا پیا‌یدا تیده‌په‌رن (ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف، ۱۹۷۹: ۱۰۶).

زمانه‌کان و له‌ ناویشیاندا هه‌ردوو زمانی کوردی و زمانی عهره‌بی چه‌ندین رینگه‌ ده‌گرنه به‌ر بۆ پارێزگاریکردن له‌ زیندوویتی و به‌رده‌وامبوون مانه‌وه‌یان، یه‌کیکه له‌و رینگایانه‌ش زۆرکردن و دروستکردنی وشه‌یه له‌رینگای دارشتنه‌وه به‌گۆیره‌ی پێوه‌رگه‌لیکه که له‌ پیکهاته‌یاندا بوونیان هه‌یه (کامل حسن بصیر، ۱۹۷۹: ۶۲) به‌ بۆچوونی دکتۆر رمضان عبدالنواب دارشتن یه‌کیکه له‌و رینگایانه‌ی که‌وا زمانه‌کان له‌رینگه‌یه‌وه گه‌شه‌ ده‌کهن و فراوان ده‌بن، و له‌رووی زۆری ژماره‌ی وشه‌وه ده‌وله‌مه‌ند ده‌بن (محمد المبارک، ۱۹۶۸، ۱۱۱).

بهشی یهکهم

۱. هندی لایه‌نی تیوری دهر باره‌ی داریشتن: لهم به‌شدها بنچینه‌ی داریشتن و زار اوه و چه‌مک و واتاو بنه‌مای داریشتن و جوره‌کانی داریشتن ده‌خه‌ینه‌روو.

۱-۱. واتای زمانه‌وانی بو داریشتن: واتای زمانه‌وانی بو داریشتن ئه‌ویه که کاتیک له فهره‌نگه‌کان به‌تایه‌ت فهره‌نگه‌کانی (زمانی عمره‌یی)، به دوا‌ی وشه و دهر برینه‌کاندا بگهری، ده‌بینیت گورانکار بیه‌کی ریشه‌یی به‌سه‌ر واتاکه‌یاندا نه‌هاتوو، له (الصاح للجوه‌ری) دا هاتوو، که (داریشتن): وهر گرتنه له قسه و گفتوگودا له‌گه‌ل واز هینان له مه‌به‌ست (اسماعیل بن حماد الجوه‌ری، تحقیق: أحمد عبدالغفور عطار، 1979، 4)، دهر باره‌ی ئه‌وه (لأبي الحسين أحمد بن فارس، تحقیق: عبدالسلام هارون، 1970، 171)، ده‌لی: ((داریشتنم کردوو له وشه‌دا، و مه‌به‌ستم واز لیه‌یناوه))، هه‌روه‌ها (للزمخشری، 1965، 334) ده‌لی: ((داریشتنم کردوو له قسه‌دا و وشه‌م وهر گرتوو و مه‌به‌ستم واز لیه‌یناوه...)). لیره‌دا زیاتر ئه‌وه‌مان بو دهر ده‌که‌ویت که زیاتر مه‌به‌ست وهر گرتنی داریشتنی وشه‌می و اتا مه‌به‌ست نیبه، که ئه‌وه‌ش ده‌بیته هوی زیاتر ده‌وله‌م‌ه‌ندکردنی فهره‌نگی زمان.

۲-۱. چه‌مک و پیناسه‌ی داریشتن: زمانناسان و ریزماننووسه‌کان بیروبو‌چوونیان جیاوازه له دیار یکردنی زار اوه‌ی داریشتن، و لیره‌دا بو‌چوونی چه‌ند زمانه‌وانیک دهر باره‌ی چه‌مک و پیناسه‌ی (داریشتن) ده‌خه‌ینه‌روو:

(الزجاج) ده‌لی: دوو وشه‌ نه‌گه‌ر له چه‌ند پیتیکدا هاوش‌نیوه‌ی یه‌ک بن، و پینه‌کانی یه‌کینیان که‌متریش بن له پینه‌کانی ئه‌وی تریان، ئه‌وا واتای ئه‌ویه یه‌کینیان له‌وی تر داریژراوه (جلال الدین السیوطی، ۱۳۵۹هـ، 354). (الرمانی) به‌مجوره داریشتن پیناسه‌ ده‌کات و ده‌لایت: داریشتن (بریتیه له جیاکردنه‌وی لقیق له بنچینه که به‌ده‌وری و اتا سه‌ره‌کیه‌که‌ی ده‌خولیته‌وه) (هه‌مان سه‌رچاوه، 56)، هه‌روه‌ها (لأبي البقاء أیوب بن موسی الحسینی العکبری، 1975، 83)، ده‌لی: داریشتن (وهر گرتنی وشه‌یه‌که له وشه‌یه‌کی تر به ده‌ستکار بیه‌وه له‌گه‌ل گونجای له‌واتادا). (رضی الدین محمد بن الحسن استر بادی، 1975، 334) ده‌لی: داریشتن (ئه‌ویه که یه‌کیک له دوو وشه‌که له‌وی تر وهر گیر ابیت، یان ئه‌وه‌تا هه‌ردووکیان له یه‌ک بنچینه وهر گیر ابن). (أبو الحسن علي بن محمد بن علي الجرجانی، 1971، 14) ده‌لی: داریشتن (داریشتنی وشه‌یه‌که له وشه‌یه‌کی تر به‌مه‌رجی گونجای بن له واتا و جیاواز بن له شی‌وه‌دا). هه‌روه‌ها (جلال الدین السیوطی، 1359هـ، 354). له (شرح التسهیل) دا باسی ئه‌وه‌ی کردوو که داریشتن وهر گرتنی وشه‌یه‌که له وشه‌یه‌کی تر له‌گه‌ل گونجایان له واتا و پیکه‌ته‌دا، بو‌ئه‌وه‌ی وشه‌ی دووم واتا بنچینه‌یه‌که به‌خشی‌ت، به زیادکردنی پیتیک یان زیاتر بو وشه‌ داریژراوه‌که، بو‌ئه‌وه‌ی جیاوازی له وشه‌ بنچینه‌یه‌که له‌رووی پیت و شی‌وه‌وه.

یه‌کیک له تویره‌وه هاوچه‌رخه‌کان توانیوه‌تی ئه‌و بیر و بو‌چوونه جیاوازه کۆبکاته‌وه و پیناسه‌یه‌ک بو داریشتن داریژری که نزیکه له‌وی پیناسانه‌ی که باسمان کردن، ئه‌ویش ئه‌ویه که ((داریشتن وهر گرتنی وشه‌یه‌ک یان زیاتره له وشه‌یه‌کی تر. له‌گه‌ل بوونی گونجای له نیوان داریژراو و لیداریژراو له دهر برین و واتادا)) (خدیجة الحدیثی، 1965، 246).

نوسه‌رانی کوردیش پیناسه‌ی داریشتنیان کردوو به‌مجوره باسیان کردوو، جه‌مال عه‌بدول ده‌لی: ((داریشتنی واژه‌یه‌که له واژه‌یه‌کی تر، به‌مه‌رجیک گونجانیک هه‌میت له نیوانیاندا، له‌رووی واژه و واتاوه)) (جه‌مال عه‌بدول، ۲۰۰۸، ۷۱). هه‌روه‌ها مسعود محمد ده‌لی: (وشه‌ی داریژراو ئه‌و وشه‌یه‌یه که له وشه‌یه‌کی سه‌ره‌خو و زیاده‌یه‌ک پیکه‌تیی، بو‌نموونه: (شیت + ی = شیتی، کار + ا = کارا)) (مسعود محمد، ۱۹۸۸، ۳۱). هه‌روه‌ها دهر باره‌ی داریژراو ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف ده‌لی: (ئه‌و زیاده‌یه‌ی ده‌چیته سه‌ر وشه‌یه‌کی ساده و ده‌بیته هوی دروستکردنی ناوی داریژراو بریتیه له پیشگر و پاشگر، ناوی داریژراو له زمانی کوردیدا به‌زوری به یارمه‌تی پاشگر پیکدی) (ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف، ۲۰۱۴، ۱۱۷). رۆژان

نوری عابدوللا پیناسه‌ی وشه و ناوی دارپژراوی کردووه و دهلی: (ناوی دارپژراو ئه‌و ناوه ناساده‌یه که له مؤرفیمیکی ساده و زیاده‌یهک پیکدی (رۆژان نوری عابدوللا، ۲۰۰۷، ۳۳). هه‌روه‌ها دهلی: (له زمانی کوردیدا ژماره‌یهک پاشگر هه‌یه که به‌شداری له درشتتی ناوی پیشه‌دا ده‌کهن، به‌مه‌ش فهره‌نگی زمان به‌په‌یدا‌بوونی زاراوه‌ی نوێ ده‌وله‌مه‌ند ده‌کهن، وه‌ک: (گهر، هوان، کهر، چی، مه‌ند، به‌ند، دار، باز، کار، یار... هتد) (هه‌مان سه‌رچاوه، ۳۴).

۳-۱. **بنچینه‌ی دارشتن (المشتقات):** گهران به‌دوای بنچینه‌ی (دارشتن) دا گرنگیه‌کی زۆری هه‌یه له‌ناو زانایانی کۆن و نوێی عه‌ره‌دا، و هه‌رچی به‌سه‌راوییه‌کانن (چاوگ) به‌ بنچینه‌ی دارشتن داده‌نێن و کوفیه‌کانیش (کار) به‌ بنچینه‌ی داده‌نێن، هه‌ر یه‌کی‌کیش له‌وانه به‌لگه و پاساوی خۆی هه‌یه که بۆچوونه‌کانی خۆیانی پێ پشتر است ده‌کهنه‌وه. (کمال الدین أبو البرکات الانباری، 2015، 230) ئه‌م بابته‌ی به‌شێوه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ باسه‌کردووه، له‌ کتێبه‌که‌یدا به‌ ناوی (إنصافه) ده‌لی: گهران به‌دوای بنچینه‌ی (دارشتن) دا گهرانیکی بیسوده، نووسه‌ر وای به‌باش زانیوه که خۆی لێ لابادات و تییدا قولنه‌بیته‌وه، له‌به‌ر نه‌بوونی هه‌یج سویدی‌ک له‌و قولبوونه‌وه‌یدا. نووسه‌ر بابته‌کانی له‌سه‌ر دارپژراو له‌ژێر رۆشنایی بۆچوونی ریزمانناسان کورت ده‌کاته‌وه، که ئه‌وانیش ئه‌م بابته‌ن (ناوی بکه‌ر، ناوی به‌رکار، ناوی کات، ناوی شوین، ناوی نامیر، ئاوه‌لناو...)، ئه‌م بیروبوچوونه‌ جیاوازه‌ له‌سه‌ر بنچینه‌ی دارشتن به‌هه‌مان شیوه له‌ زمانی کوردیشدا بوونیان هه‌یه، به‌لام بۆچوونی په‌سه‌ند له‌ هه‌ردوو زمانی کوردی و عه‌ره‌یدا ئه‌وه‌یه که‌وا چاوگ بنچینه‌ی دارشتنه (أحمد محمد سلیم، 2013، 137).

۴-۱. **دیاریکردنی دارپژراوه‌کان:** له‌ راستیدا زانایان راویبوچوونیان جیاوازه له‌ دیاریکردنی دارپژراوه‌کان و بۆچوونه‌کان به‌مشێوه‌یه‌ی خواره‌وه‌یه:

دارپژراو لای زمانناسه‌کان ئه‌وه‌یه که‌وا له‌گه‌ڵ ئاوه‌لناو بیت و کاری بکه‌ر بکات، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی دارپژراو له‌لای ئه‌وان ئه‌وه‌یه که‌ بینه‌ هۆی به‌خشینی واتای شتیکی نادیار و بۆ به‌ نادیارکردنی شته‌که‌ ده‌بی دارپژراوه‌که به‌سه‌ر و سه‌فکه‌ر او یکه‌دا بروت که‌وا یارمه‌تی ئه‌و دارپژراوه‌ ده‌دات، و ده‌بینه‌ هۆی ده‌رخستنی ناویک (محمد محیی الدین عبدالحمید، 1985، 206).

وشه‌ ناسه‌کان ئه‌وانه‌ی که له (بوونیاد - پیکهاته) ی دروستبوونی وشه‌یان کۆلیوه‌ته‌وه به‌هه‌مان شیوه‌ی زمانناسه‌کان پێیان وایه دارپژراوه‌کان ئه‌مانه‌ن (ناوی بکه‌ر، ناوی به‌رکار، ناوی کات، ناوی شوین، ناوی نامیر، ئاوه‌لناو...)، (أبو الفتح عثمان بن جنبي، 1990، 135). به‌لام لای زمانناسه‌کان دارپژراو چوارچێوه‌یه‌کی فراوانتر و هه‌ر ده‌گریت، که‌وا گۆرانکاریه‌کانی وشه‌ ده‌گریته‌خۆ، به‌ریگه‌ی دارشتنی گه‌وره (هه‌مان سه‌رچاوه، 136). هه‌روه‌ها فراوانتریش ده‌بیت بۆئه‌وه‌ی هه‌ندێ دارپژراوی تریش له‌ ناوی شته‌ دیاره‌کان بگریته‌وه، سه‌رباری قسه‌کردنیان له‌باره‌ی هه‌ندێ نه‌گۆره‌وه که‌وا به‌ هه‌مان شیوه دارپژراون، وه‌کو ئه‌سه‌پ له‌ شانازی به‌خۆکردنه‌وه، و مرو‌ف له‌ خو پێوه‌گرته‌وه (خدیجه‌ الحدیثی، 1965، 246).

۵-۱. **جۆره‌کانی دارشتن:** لێره‌دا چه‌ند جۆریکی دارشتن ده‌خه‌ینه‌روو، به‌مشێوه‌یه:

۱-۵-۱. **دارشتنی بچوک:** ئه‌و دارشتنه‌یه که له‌ نیوان دوو ده‌ربریندا بیت و له‌رووی ژماره‌ی بیت و ریزی پیتدا گونجاو بیت، وه‌کو: (ضرب - لیتیدا له‌ ضرب - لیتدانه‌وه) (أبو الحسن علي بن محمد بن علي الجرجانی، 1971، 27)، دارشتنی وشه‌یه‌که له‌ وشه‌یه‌کی تر به‌ گۆرین له‌ شیوه‌دا له‌گه‌ڵ لیکچوون له‌ واتا و ریزی پیته‌کانیاندا، که ده‌بی له‌نیوان دارپژراو و لێدارپژراو دا گونجاوی له‌ پیته‌ بنچینه‌یه‌کاندا (ف - فاء) و (ع - عین) و (ل - لام) هه‌یه، که پێویسته سه‌ره‌تا (ف - فاء) ی وشه‌ بیت دواتر (ع - عین) و ئینجا (ل - لام) و بوونی پێشگر (أبو الفتح عثمان بن جنبي، 1990، 134) وه‌کو:

(جلس - دانیشت، مجلس - داده‌نیشیت، جلوسا - دانیشتن، اجلس - دانیشه، مجلس - شوینی دانیشتن) که ماده‌ بنچینه‌یه‌که برتیه‌ له (ج - ل - س) (هه‌مان سه‌رچاوه، ۱۳).

۱-۵-۲. **دارشنتی گهوره:** ئهمجۆره دارشنته دروستکردنی وشهیهکه له وشهیهکی تر به گۆرانکاری له ههندی له پیتهکانیدا لهگهڵ لیکچوونی واتایی له واتا و ریزی پیتهکاندا (عبدالله امین، 1956، 2)، که دهکری شهش جار ئالوگۆر بکری به پیشخستن و دواخستنی ههندی له پیتهکان بهی زیادکردن و کهمکردنی پیتهکان. له نمونهی دارشنتی گهوره (ک ل م) شهش جار ئالوگۆر دهکری. وهک: (ک ل م)، (ک م ل)، (م ل ک)، (م ک ل)، (ل ک م)، (ل م ک) (أبو الفتح عثمان بن جنبي، 1990، 13) (جذب) (جذب) (بجذ) (بذج) (ذجب) (ذجب).

۱-۵-۳. **دارشنتی گهوره تر:** ئهوهیه که له نیوان دوو وشهکهدا گونجای ههبی له نیوانیاندا. وهکو: (نعیق من نهیق - دهنگی قهلهر مشه له دهنگی گویدرئژ) (ههمان سهراچاوه، ۱۳۴). وشهناسهکان دارشنتیان لهم چهند جۆرهدا کورتکردۆتهوه: (ناوی بکهر، ناوی بهرکار، ناوی کات، ناوی شوین، ناوی ئامیر، ئاولناو ...)، (رضي الدين محمد بن الحسن السطرباذي، 1975: ۸۹). واته دروستکردنی وشهیهکه له وشهیهکی تر که له ریزههندی ههندی له پیتهکانی گۆرانکاری دهکری لهگهڵ بوونی لیکچوونی واتایی له نیوانیاندا. یهکهم کهس کهوا پهردهی لادا لهسهه ئهمجۆره له دارشنتن (ابن جنبي) بوو (أبو الفتح عثمان بن جنبي، 1990: 13۴).

۱-۵-۴. **دارشنتی ههره گهوره:** وهگرنتی وشهیهکه له دوو وشه یان زیاتر لهگهڵ گونجای له واتا و دهبرین له نیوانیاندا (ههمان سهراچاوه)، وهک: (عبشمی) له (عبد شمس - بهندهی خۆر) وهگریراوه، (بسملة) له (بسم الله الرحمن الرحيم) وهگریراوه، (حمدلة) له (الحمدالله) وهگریراوه.

بهشی دووهم

۲. **ناوی بکهر له زمانی کوردی و زمانی عهره بیدا:** لهم بهشهدا ناوی بکهر له ههر دوو زمانی کوردی و زمانی عهره بیدا دهخهینهروو.

۱-۲. **چهمکی ناوی بکهر:** بهسراوییهکان و کوفیهکان بیروبوچوونیان جیاواز بوو له ناوانی ناوی بکهر، و له کتیبه ریزمانیهکاندا ئهوه خراوته روو کهوا چهمکی (ناوی بکهر) زاراهیهکی بهسراوییه و له چاوگ وهگریراوه، له کاتییدا له لای کوفیهکان (کار) سهراچاوهی دروستبوونی ناوی بکهره.

له زمانی کوردیدا قهد به یاریدهی پاشگر، ناوی بکهر پیکدینی، بۆنموونه: (کاتیک پاشگری (وو) دهچیته سهه قهدی کرداری تینهپهری خوازهکی ناوی بکهر پیکدینی، (ئهوه رحمانی حاجی ماریف، ۲۰۱۴، ۱۰۸)، وهک:

کهوت + وو = کهوتوو، خهوت + وو = خهوتوو، هات + وو = هاتوو

ناوی بکهر (بریتیه لهو گۆرانکارییهی که بهسهه کار (فعل)دا، وهکو (لیدهر، ریزگر، دههچوو، دهههینهه و خلۆربووه ...) (أبو القاسم محمود بن عمر الزمخشري، 538هـ—: 336)، (الأزهري) بهمجۆره پیناسهی کردووه (ئهوهیه که واتای روودان دههخشیت) (محمد باسل عیون السود، 2000، 11)

زانایان بوچوونیان جیاوازه دهبارهی (ناوی بکهر) زۆریکیان پینان وایه که واتای نوپیوونهوه و روودان دههخشیت (لأبي عمر و عثمان بن عمر المعروف بابن الحاجب، 1982، 644)، بابتهی ناو که واتایهکی پی جیگیر بکریت بو شتیک بهی پیویستی به نوپیوونهوه و روودان، ئهگهر وت: (ئاشتی دههچوه) ئهوا تو دههچوونت جیگیر کردووه و وهکو ئهوا واتایه دهبیت که بلای (ئاشتی باله بهرزه و نهسرین کورته بالایه). ههروهکو لیرهدا مهبهست ئهوه نییه که دریزی و کورتی بالای والی بکهیت که نوپیتهوه و بگۆریت. بهکو ئاراستهیان دهکهیت و جیگیریان دهکهیت به تهنا و بوونیشیان به بهردوامی بهمشیهیه به رههایی به پیویست دهخوازیت، ههروهک که دهئیت: (ئاشتی دههچوه) مهبهست لای ئهوه نییه تاییتهی بکهی به ئاشتی (عبدالقاهر الرجانی، 1981، 134).

۲-۲. **دارشنتی ناوی بکەر له زمانی کوردیدا:** دارشنتن واته بیژمهیهک له بیژمهیهکی دیکهوه دابریژریت، بهمهرجیک ههماهنگی و گونجانیان لهنیوان بیژمو واتادا ههپیت. به نمونه: له رهگی وشه (زانین) چهندان وشه دیکه دابریژراون، وهک:- (زانا، دهزانم، پیزانین، زانراو، زانکو، ..... هتد).

له زمانی کوردیدا کۆمهلیک له وشه تیبینی دهکریت، که له ناویکی سادهی واتادار و زیادهیهک دروستبووه، جائهم زیادهیهش پیشگره یان پاشگره یان ههردوو پیشگر و پاشگر بهیهکهوهبن، وهک:- (کارگه) که له وشه (کار) ی ساده پاشگری (گه) دروستبووه، وهکو وشه (بهجهرگ) له پیشگری (به) و وشه (جهرگ) سازکراوه. نهمجۆره وشانه له زانستی وشهسازی کوردیدا به ناوی وشه (دابریژراو) ناو دهبرین. (کامل حسن بصیر، ۱۹۷۹، 71).

دارشنتی ناوی بکەر له زمانی کوردیدا جیاوازییهکی کهمی ههیه لهگهڵ زمانی عهرهپی، بهشیوهیهک که وهزن و شیوهی دیاریکراوی نییه وهک ئهوهی له زمانی عهرهپیدا ههیه، بهلکو شیوهی جیاواز و جۆراوچۆر ههیه بۆ دارشنتی ناوی بکەر له زمانی کوردیدا. ناوی بکهری دابریژراو دابهش دهکرئ بۆ دوو بهش (رهفیک محمد شوانی، ۲۰۰۸، ۷۴).

۲-۲. **دارشنتی ناوی بکەر له چاوگی تینهپهر:** ناوی بکەر دابریژرئ له چاوگی تینهپهر دواي لابردنی پیتی کۆتایی (ن) لئی و پیهو لکاندن (و) به کۆتاییهکهی، بهمشیهیهی خوارهوه (کوردۆیف، و: کوردستان موکریانی، ۱۹۸۴، ۲۱۴).

چاوگ - ن + پاشگری (و) = ناوی بکەر

چاوگ	واتاکهی	رهگی	پاشگری (و)	ناوی بکەر	واتاکهی
گریان	بکاء	گریا	و	گریاو	باک
ههستان	قیام	ههستا	و	ههستاو	قائم
دانیشتن	جلوس	دانیشت	و	دانیشتو	جالس
گهیشتن	وصول	گهیشت	و	گهیشتو	واصل

ههروهکو لهم نمونانهدا دهردهکهوئ که چاوگ وهرگیراوه و نونی چاوگی لیکراوتهوه، بهمهش کاری رابردووی تینهپهر دروستبووه و پاشان پاشگری (و)ی بۆ زیادکراوه، بهمهش ناوی بکەر دروستبووه.

۲-۲. **دارشنتی ناوی بکەر له چاوگی تیهپهر:** نهمهش دابهش دهپیت بۆ دوو بهش: أ- له چاوگی تیهپهر لهگهڵ پاشگر، نهمهش له رهگی چاوگهکه لهگهڵ پاشگری (هر) پیکدیت.

چاوگ	واتاکهی	رهگی چاوگ	پاشگری (هر)	ناوی بکەر	واتاکهی
خویندن	دراسة	خوین	هر	خوینهر	دراس
بینین	رؤية	بین	هر	بینهر	راء
نووسین	کتابة	نووس	هر	نووسهر	کتاب
لیدان	ضرب	لیده	هر	لیدهر	ضارب

ههروهکو لهم نمونانهدا دهردهکهوئ که چاوگ وهرگیراوه و نونی چاوگ و نیشانهی چاوگی لیکراوتهوه، بهمهش رهگی چاوگ دروستبووه و پاشان پاشگری (هر)ی بۆ زیادکراوه، بهمهش ناوی بکەر دروستبووه.

ب- له چاوگی تیهپهر لهگهڵ پینشگر، نهمهش له ریشهی چاوگهکه پیکدیت لهگهڵ پینشگری (ب).

چاوگ	واتاکهی	رهگی چاوگ	پینشگری (ب)	ناوی بکەر	واتاکهی
نووسین	کتابة	نووس	ب	بنووس	کاتب

کړين	شراء	کړ	ب	بکر	الشاري
کوشتن	قتل	کوژ	ب	بکوژ	قاتل

همه وکو لهم نمونانهدا دمردهکوی که چاوگ وهرگیراوه و نونی چاوگ و نیشانهی چاوگی لیکراوتهوه، بهمهش پرهگی چاوگ دروستبوهه و پاشان پیشگری (ب)ی بو زیادکراوه، بهمهش دهکریت له زمانى کورديدا بهم یاسایهش ناوی بکری دروستکریت:

پیشگری + رهگ + پاشگر

ب + خو (خواردن) + مر = بخور

ب + ده (دان) + مر = بدمر

ب + که (کردن) + مر = بکمر

ب + به (بردن) + مر = ببمر

۲-۳. **دارشنتی ناوی بکمر له زمانى عصره بیدا:** دارشنتی ناوی بکمر له زمانى عصره بیدا دابهش ده بیئت بو چهند جوړیک، بهمشیهی خوارهوه:

۲-۳-۱. **دارشنتی ناوی بکمر له کردارى سې پیټی ساده:** پیټر ناماژهمان بهوه دا که زانیانی زمان رایان جیاواز بوو له بنچینهی دارپژراوهکان لای بهسر او بیهکان (چاوگ) بنچینهی دارشنتهکانه، و لای کوفیهکانیش (کردار) بنچینهیه، و له کتیبی (النحو الوافی) دا هاتوه: ناوی بکمر ددهرپژریت له کردارى رابردووی سې پیټی ساده، لهسمر وهرزنی (فاعل - بکمر) و سهرهتا چاوگهکهی دینین، جا وهرزهکهی هر شتئ بیټ، و گورانکاری تیدادهکمین و دهیخهینه سهر وهرزنی (فاعل) (عباس حسن، 2018، 174). (ناوی بکمر) له کردارى سې پیټی ساده و جگه له سې پیټیش ددهرپژریت، سهر فییهکان باسی ئهوه بیان کردوه که له کرداریک ددهرپژری که (عین) هکهی فتههدار بیټ، جا تیپر بیټ یان تیپهر وک: (عادل - دادگر) له (عدل - داد) و (جالس - دانیشتوو) له (جلس - دانیشت) وه له کرداریک که عهینهکهی کهسرهی هېئ، ئهگمر تیپهر بوو، وک (شارب - خورهوه) له (شرب - خوار دییوه) و له کردارى تیپهپر دا وکو (سالم)، وه کرداریک که (عهینهکهی) زمهمهی لهسمر بیټ و تیپهر بیټ وک (فر) که (فار) بووه لهر استیدا دارشنتی (ناوی بکمر) له کردارى ساغی دروست هیچ گورانکاریهکی تیدا روونادات، بهلام ئهگمر کردار هکه (ئ - همزه) ی ههبوو له (ف - فاء) ی کردار هکدا ئهوا لهسمر وهرزنی (فاعل) ده بی وک (اسر) که (أسر) بووه کهوا همزه درپژراوهکه دهور ده بیټ، بهلام ئهوه کرداری کهوا (ع - عین) و (ل - لام) هکهی همزه بیټ ئهوا گورانکاری تیدا روونادات له کاتی دارشنتی شیوازی (ناوی بکمر) لییان وک (سأل) (سائل) و (مأ) (مالی). بهلام ئهگمر (ف - فاء) ی کردار هکه پیټی نادرست بوو ئهوا هیچ گورانکاریهکی روونادات له دارشنتی (ناوی بکمر)، وک: (وثق) که (واثق) ه، بهلام ئهگمر (عین) هکهی پیټی نادرست بوو ئهوا (عین) هکه دهگورئ به (همزه) له کاتی دارشنتی (ناوی بکمر)، ئهگمر (ا - ائلیف) هکهی گورابئ بو (و - واو) یان بو (ی - یاء) وک: (صام - صائم) بهر وژوو بوو که (صائم) ه. بهلام ئهگمر کردار هکه لهسمر حالته تهندروس تهکهی مایهوه و نادرست نه بوو، واته (ع - عین) هکهی نهگور ابوو به (و - واو) یان (ی - یاء) به (ا - ائلیف)، ئهوا له کاتی دارشنتی (ناوی بکمر) دا لهسمر ئهوه حالتهی کهوا لهسمری بووه ده میټهوه، وک (عین) که (عائن) ه. بهلام ئهگمر کردار هکه (ع - عین) هکهی نهخوش بوو (ل - لام) هکهی همزه بوو لهههمانکاتا ئهوا ناوی بکمر لهسمر وهرزنی (فاع) ده بی وک (شاء) که (شاء) بووه (أبي العباس المبرد، 1358هـ، 113).

۲-۳-۲. **دارشنتی ناوی بکمر له کردارى زیاتر سې پیټی:** ناوی بکمر له کردارى زیاتر له سې پیټیهوه ددهرپژریت، واته چوار پیټی و چوار پیټی بو زیادکراوه به گورینی پیټی

رانهبردووهکهی به میمی زهمهدار و پیتی پیش کوتایی به کهسره (بهاءالدین عبدالله بن عقیل المصری الهمدانی، 1985، 129).

ژیدار (مکسور) کردنی پیتی پیش کوتایی جا چ هر خوی ژیدار (مکسور) بیت یان فتههدار (مفتوح) بیت. وهک: (متحر - پشکنر) له (تحرى - پشکنین)، (متعجل - پهلهکهر) له (تعجل - پهلهی کرد). نهگهر پیتی پیش کوتایی رانهبردووی مکسور بوو ئەوا له ناوی بکهری دارپژراویشدا هر به مکسوری دهمنینتهوه، وهک: (منزل - دابهزیو) له (أنزل - دابهزی) (ینزل - دادهبزی) و (معسر - نهبوو (ههژار)) له (عسر - توشی نهبوونی هات) (يعسر - توشی نهبوونی دیت)، نهگهر پیتی پیش کوتایی ئەلیف بوو، ئەوا له ناوی بکهریشدا هر وهک خوی دهمنینتهوه، وهک: (یختار - ههلهدهبژیری) (مختار - ههلهبژیرهر) و (یکتال - پیوانه دهکات) (مکتال - پیوانهکهر) و (یختال - به فیزهوه دهرووات، (مختال - خوبهگهورهزان) وه لیرهدا وهزی ناوی بکهر (مفتعل - دهبی)، لهپهروهی وهزنهکه کاریگهر نابیی به پیتته نهخوشهکان، ههروهک بنچینهی ئەو کردارانه (یختیر، یکتیل - یختیل).

هر کرداریکی سئی پیتی کهوا له سهرووی پیتته بنچینهیهکانهوه پیتیک یان دوو پیت یان سئی پیتی بو زیادکراپی له پیتته زیادهکان که ئەمانهن (سآلتمونیها) وهک (اکرم - ریزی گرت)، (شارک - هاوبهشی کرد)، (انکسر - شکینرا) و (استخرج - دهریهینا)، یان پیتته بنچینهیهکانی شهدهدار بوون بهبی ئەوهی که ئەم پیتته له پیتتهکانی زیادکردن بی وهک: (شرب - خواردیوه) (أحمد الحماوي، 2003، 41). بۆنموونه وهزنهکانی ناوی بکهر له کرداری سهرو سئی پیتی ساده، بهمشیوهیه:

۱-۲-۳-۲. کرداری سئی پیتی زیادکراو به پیتیک: بۆ کرداری سئی پیتی زیادکراو به یهک پیت سئی وهزن ههیه.

۱- (أفعل - یفعل) زیادکردنی (همزه قطع) له سهرهتاکهی، و ناوی بکهر لئی (مفعل) ه وهک: (أحسن - چاکهی کرد) (یحسن - چاکه دهکات) (محسن - چاکه کار).

۲- (فعل - یفعل) زیادکردنی پیتیک هر له خودی (عهین) هکهی، واته دوو هیندهکردنی بۆ ئەوهی بگهریتهوه سهرو وهزی (فعل - یفعل - مفعل) وهک: (حلق - سهروی تاشی) (یخلق - سهرو دهتاشی) (محلوق - سهروتاش).

۳- (فاعل - یفاعل) زیادکردنی ئەلیفیک له نیوان (فاء و عهین) دا بۆ ئەوهی بیتته سهرو وهزی (مفاعل)، وهک: (هاجر - کۆچی کرد) (یهاجر - کۆچ دهکات) (مهاجر - کۆچکهر) یان (جاهد - تیکوشا) (یجاهد - تیدهکوشی) (مجاهد - تیکوشهر).

۲-۲-۳-۲. کرداری سئی پیتی زیادکراو به دوو پیت: بۆ کرداری سئی پیتی زیادکراو به دوو پیت پینج وهزن ههیه، که ئەمانهن:

۱- (انفعل، ینفعل، منفعل) ناوی بکهر لهم حالتهدا، بهمشیوهیه: (انطلق - دهرچوو) (ینطلق - دهردهچیت) (منطلق - دهرچووه) یان (انکسر - شکاندی) (ینکسر - دهیشکینتی) (منکسر - شکینهر).

۲- (افتعل، یفتعل، مفتعل) به زیادکردنی (ئەلیف و تاء)، وهک: (اتخذ - گیرای) (یتخذ - دهگیریت) و ناوی بکهر (متخذ - گیرههر) (ابتعد - دوورکهوتهوه) (بیتعد - دووردهکهوتهوه) (مبتعد - دوورکهوتوهوه).

۳- (افعل، یفعل، مفعل) وهک: (احتل - داگیری کرد) (یحتل - داگیری دهکات) (محتل - داگیرکهر). (لأبي حيان الأندلسي، 1987، 177)، (محممر) ناوی بکهره، ههندیجار ناوی بهرکار دهبی وهزنهکه هر یهکه بههوی دووبارهبوونهوی پیتی (ر)ایه، نهگهر تیکههلهکیشانهکه لهنیوان ناوی بکهر و ناوی بهرکار له دهربریندا کرایهوه جیاوازییهکه دهردهکهوی.

۴- (تفعل - يتفعل - متفعل) (أحمد الحملاوي، 2003، 41). وهك: (تكبّر - خوى به زلزانی) (يتكبّر - خوى بهزل دهزانی) (متكبّر - خوى بهزلزان) (تعمق - قول بووه) (يتعمق - قول دهبيتوه) (متعمق - قول بووهوه).

۵- (تفاعل - يتفاعل - متفاعل) (همان سهراچاوه)، وهك: (تبايع - فروشتى) (يتبايع - دهفروشتى) (متبايع - فروشيار). (تتابع - بهواداچوونى كرد) (يتتابع - بهواداچوون دهكا) ناوى بكر (متتابع - بهواداچوو).

۲-۳-۲. **كردارى سى پيتى زيادكراو به سى پيت:** بو نهمجورهيان چوار وهزن ههيه:

۱- (استعفل - يستعفل - مستعفل)، وهك: (استوشم - خالى كوتا) (يستوشم - خال كوتهر) (مستوشم - خال كوتهر) (استمسك - دهستى پيوه گرتووه) (يستمسك - دهست پيوه دهگرئ) (مستمسك - دهست پيوهگر).

۲- (مفعول) (أبو بكر محمد بن السراج، 1988، 319)، وهك: (اعشوشب - سهوزبوو) (يعشوشب - سهوز دهبي) (معشوشب - سهوزكهر) (اغودن - پرچى هيشتهوه) (يغودن - پرچ دههيايتهوه) (مغودن - پرچهيلتهوهوه).

۳- (مفعول)، وهك: (اجلوز - خيرى رويشت) (يجلوز - خيرى دهروات) (مجلوز - خيرى رويه).
۴- (مفعال)، وهك: (احمار - سوور بوو) (يحمار - سور دهبي) (محمار - سوركهر).

۲-۳-۲. **كردارى چوار پيتى ساده و بو زيادكراو:** كردارى چوار پيتى ساده و بو زيادكراو دهبي و سادهكه يهك بونيدى ههيه كه نههيه (فعل - يفعال - مفعال)، وهك: (بعثر - بلاوى كردهوه) (يبعثر - پهرش و بلاو دهكاتوه) (مبعثر - پهرش و بلاوكهروه) (دحرج - خلور بووه) (يدحرج - خلور دهبيتوه) (مدحرج - خلوركهروه)، كردارى چوار پيتى بو زيادكراو به پيتىك لهسهر بيناي (تفعل - يتفعل - متفعل) (همان سهراچاوه) دهبي، وهك: (تبعثر - پهرش و بلاوكراوه) (يتبعثر - پهرش و بلاودهكاتوه) (متبعثر - پهرش و بلاوكهروه) و (تدحرج - خلوركرايهوه) (يتدحرج - خلوردهكرتتهوه) (متدحرج - خلوركهروه)، بهلام كردارى چوار پيتى بو زيادكراو به دوو پيت نهوا دوو بيناي دروستكردنى ههيه:

۱. (افعل - يفعّل - مفعّل)، وهك: (احرنجم - تيك قوپاوه) (يحرنجم - تيك دهقوپئ) (محرنجم - تيك قوپينه) (يان (افرنقع - بلقى كرد) (يفرنقع - بلق دهكا) (مفرنقع - بلقپيكر).
۲. (افعل - يفعال - مفعال)، وهك: (اشماز - بيزى كرد) (يشماز - بيز دهكا) (مشمئز - بيزكهه)، (يان (اقشعر - موچوركى كرد) (يقشعر - موچورك دهكا) (مقشعر - موچورككهر) (رضي الدين محمد بن الحسن الستربادي، 1975، 113).

بهشى ستيهم

۳. **ناوى بهركار له زمانى كوردى و زمانى عههبيدا:** لهم بهشهدا ناوى بهركار له ههردوو زمانى كوردى و زمانى عههبيدا دهههينهروو.

۳-۱. **چهمكى ناوى بهركار:** ناوى بهركار ناويكى دارپژراوه له كردارى رانهبردوى تنيهر، له كارى تينهپهر دانارپژرئيت، دهبيتته هوى زياتر روونكردنهوى نهو كهسهى كه كردارهكهى دهكهويتته سهر)) (فخرالدين قباوه، 1994، 71).

نهو ناوهيه كه دادهرپژرئى بو بهخشينى واتاي رووداويك لهسهر نهو كهسهى رووداوهكهى لهسهر روويداوه (محمد عبدالخالق عظيمه، 1358هـ، 100)، (يان (نهوهيه كه دارپژراوه له كردارى نهو كهسهى كارمهكهى كهوتوته سهر، و شيوازهكهى له كردارى سى پيتى لهسهر كيشى (مفعول)ه، وهك: (مضروب - ليدراو) (فاضل السامرائى، 1981، 59)، جگه لهمه لهسهر شيوازى رانهبردوو به ميمى زهممهدار (مرفوع) و فهتحي پيش كوتايى، وهك: (مخرج و مستخرج - دههينراو) (رضي الدين محمد بن الحسن الستربادي، 1975، 427).

ناوی بهرکار له پیناسه گشتگیر مکهیدا و هسفنیکي دارپژراوه له کرداریکی تیپهر بی یان تینهپهر، ساده بی یان لی زیادکراو، دروست بی یان ناتهاو، که واتای کهسیک یان شتیک دهبهخشی (اعداد الأستاذ راجي الأسمر، 1997، 132).

له زمانی کوردیدا کاتیک قهد دهبیته بنهای ناوی بهرکار، به ههمان شیوهی ناوی بکمر پاشگر دهبیته یاریدمهر، (نهور محمانی حاجی مارف، ۲۰۱۴، ۱۱۵)، ب کاتیک پاشگری (وو) له گهل قهدی کرداری تینهپهری رووداندا ناوی بهرکار پیکدینی، وهک: (مرد + وو = مردوو).

۲-۳. **دارشنتی ناوی بهرکار له زمانی کوردیدا:** شیوازیکی تایبته همیه بو دارشنتی ناوی بهرکار له زمانی کوردیدا، که ئهویش له رهگی چاوگ دادهرپژری، ناوی بهرکار له زمانی کوردیدا به دوو ریگه دادهرپژری:

۱- ناوی بهرکار دادهرپژری له ریگهی لابرندی نونی چاوگ و (وی بو زیاد دهکری) (رهفیک محمد شوانی، ۲۰۰۸، ۸۰)، بهمشیه: (چاوگ - ن + و = ناوی بهرکار)، وهک:

چاوگ	واتاکهی	قهد	پاشگری (و)	ناوی بهرکار	واتاکهی
سوتان	حرق	سوتا	و	سوتاو	محروق
کوژران	قتل	کوژرا	و	کوژراو	مقتول
شکان	کسر	شکا	و	شکاو	مکسور

وهکو لهم نمونانهدا دهردهکهوی که چاوگ وهرگیراوه و نونی چاوگی لیکراوتهوه، بهمش رهگی رابردوو دروستبووه و پاشان پاشگری (وی بو زیادکراوه، بهمش ناوی بهرکار دروستبووه.

۲- ریگهی دووم: دارشنتی ناوی بهرکار له زمانی کوردیدا له ریگهی (چاوگ - ن) پاشان زیادکردنی پیتی (ه) (سهعید صدقی، 1928، 19)، (چاوگ - ن + ه = ناوی بهرکار)، وهک:

چاوگ	واتاکهی	قهد	پاشگری (ه)	ناوی بهرکار	واتاکهی
کوشتن	قتل	کوشت	ه	کوشته	مقتول
بهستن	ربط	بهست	ه	بهسته	مربوط

وهکو لهم نمونانهدا دهردهکهوی که چاوگ وهرگیراوه و نونی چاوگی لیکراوتهوه، بهمش رهگی رابردوو دروستبووه و پاشان پاشگری (ه) ی بو زیادکراوه، بهمش ناوی بهرکار دروستبووه.

۳-۳. **دارشنتی ناوی بهرکار له زمانی عهرهپیدا:** له زمانی عهرهپیدا ناوی بهرکار له کرداری سی پیتی دادهرپژریت له سهر کیشی (مفعول) وهک: (ضرب - لپی دا، مضروب - لیدراو) (کتب - نووسی، مکتوب - نوسراو) (أسر - به دیلی گرت، مأسور - بهدیل گیراو) (قهر - چهوساندیهوه، مقهور - چهوساوه) (محمد عبدالخالق عظیمه، 1358هـ، 103).

ههروهها جگه له کرداری سی پیتی به شیوهی رانهبردوو دیت به مهرجی هینانی (میم) زهممدار له شوینی پیتی رانهبردوو مکه، یان به شیوهی ناوی بکمر دیت به مهرجی دانانی فتههی پیش کوتایی، وهک: (مستخرج - دهر هینراو) (ابن هشام الأنساری، 1979، 248).

ناوی بهرکار له زمانی عهرهپی بهمشیهوانه دادهرپژری:

۱-۳-۳. **دارشنتی ناوی بهرکار له کرداری سی پیتی ساده:** ناوی بهرکار له کرداری سی پیتی ساده دروست دهکری له سهر کیشی (مفعول) (ههمان سهرچاوه 76)، وهک: (کتب - نووسی، مکتوب - نوسراو) (قتل - کوشتی، مقتول - کوژراو)، ههروهها له کرداری تینهپهر دادهرپژری به مهرجی بهکار هینانی گری له گهلیدا، وهک: (ذهب به - رویشنتی پیکرا

، مذهب به - رویشتن پیکراو) یان (وقف امامه - وهستاوه له بهردهمی ، موقوف امامه - وهستینراوه له بهردهمی).

۳-۲-۳. **دارشتنی ناوی بهرکار له کرداری زیاتر له سنی پیتی ساده:** مه بهست له کرداری سهروو سنی پیتی، سنی پیتی بۆ زیادکراوه به پیتیک یان زیاتر و چوار پیتی ساده و بۆ زیادکراو، ناوی بهرکار دادهریژری له زیاتر له سنی پیتی، به گۆرینی پیتی رانه بردوو به (میم) ی زهمهدار و فهتھی پیش کۆتایی (خالد بن عبدالله الأزهری، 1374هـ، 71)، وهک: (اکرم - ریژی گرت ، یکریم - ریژی دهگرت ، مکریم - ریژی لیکیراو) (دحرج - خلوربووه ، یحرج - خلوردهبینهوه ، مدحرج - خلوربووهه). کرداری سیانی بۆ زیادکراو سنی بهشه (أحمد الحملاوي، 2003، 37):

۱. **ئهوهیه کهوا یهک پیتی بۆ زیادکراوی، که ئهویش لهسهه سنی وهزنه:** (أفعل ، فعل ، فاعل). وهک:

- دروستکردنی له (أفعل): دروستکردنی ناوی بهرکار له کرداری سنی پیتی بۆ زیادکراو لهسهه وهزنی (مفعل) دهبی، وهک: (مُنْدَر - ناگادارکراوه).

- دروستکردنی له (فعل): دروستکردنی ناوی بهرکار له کرداری سنی پیتی بۆ زیادکراو به پیتیک لهسهه وهزنی (مُفَعَل) دهبی، وهک: (مُعَدَب - سزادراو).

- دروستکردنی له (فاعل): دروستکردنی ناوی بهرکار له کرداری سنی پیتی بۆ زیادکراو به پیتیک و زیادکردنی ئهلیف له نیوان (فاء) و (عین) لهسهه وهزنی (مفاعل) دهبی، وهک: (مباعد - دوورخراوه).

۲. **ئهوهیه کهوا دوو پیتی بۆ زیادکراوی، که ئهویش لهسهه پینج وهزن دیت:** (انفعل ، افتعل ، تفاعل ، تفعل ، أفعال). وهک:

- دروستکردنی له (افتعل) دروستکردنی ناوی بهرکار له کرداری سنی پیتی بۆ زیادکراو به دوو پیت (ئهلیف و تاء) لهسهه وهزنی (مفتعل) دهبی، وهک: (مجتمع - کۆکراوه).

- دروستکردنی له (تفعل): دروستکردنی ناوی بهرکار له کرداری سنی پیتی بۆ زیادکراو به دوو پیت (تاء و دووباره کردنهوهی عینهکه) لهسهه وهزنی (متفعل) دهبی، وهک: (مقابل - قبولکراو).

۳. **ئهوهیه کهوا سنی پیتی بۆ زیادکراوی، لهسهه چوار وهزن دیت:** (استفعل ، افعول ، افعال ، افعل). وهک:

- دروستکردنی له (استفعل) دروستکردنی ناوی بهرکار له کرداری سنی پیتی بۆ زیادکراو به سنی پیت (ئهلیف و سین و تاء) لهسهه وهزنی (مستفعل) دهبی، وهک: (مسفضعف - لاوازکراو).

۳-۳-۳. **دارشتنی ناوی بهرکار له کرداری چوار پیتی:** کرداری چوار پیتی ساده یان بۆ زیادکراو دهبی و بۆ سادهکه یهک شیوه دروستکردن ههیه (فعل)، وهک: (دحرج - خلوربووه ، مدحرج - خلورکراوه ، متدحرج - خلورکراوه)، بهلام بۆ زیادکراو دووبهشه (رضي الدين محمد بن الحسن الستربادي، 1975، 113)، بهمشیهه:

۳-۳-۳-۱. **کرداری چوار پیتی بۆ زیادکراو به پیتیک:** ئهویش یهک دروستکردنی ههیه که (تفعل)یه، وهک: (دحرجته - خلورم کردهوه ، فتدحرج - خلوربووه) و (بعثرته - پهرش و بلاوم کردهوه ، فتبعثر - پهرش و بلاوبووه).

۳-۳-۳-۲. **کرداری چوار پیتی بۆ زیادکراو به دوو پیت:** دوو دروستکردنی ههیه، که ئهمانه:

۱- (افعل) به زیادکردنی ئهلیف و نون، وهک: (حرجمت الابل - کۆمکردنهوه ، فاحرنجمت - کۆبوونهوه ، محرجم - کۆکراوه).

۲- (افعلل) به زیادکردنی ئهلیف و لامی سنییهه له کۆتاییهکهه، وهک: (اطمان – دلتیا بوو ، مطمان دلتیاکراوه)، (اقشعر – مووی گرژ بوو ، مقشعر – گرژکراو). ههروهها ناوی بهرکار دادهریژری له کرداری چوار پیتی ساده و بو زیادکراو لهگهه گۆرینی پیتیه رانهبردوهکه به میمی زهممه‌دار و فهتھی پیتش کۆتایی (أحمد الحملاوي، 2003، 96)، ناوی بهرکار له (دحرج – یدحرج – مدحرج) لهسهر وهزنی (مفععل) و له کردار چوار پیتی بو زیادکراو به پیتیک (تدحرج – یتدحرج – متدحرج) لهسهر وهزنی (متفععل) و له کرداری چواری پیتی بو زیادکراو به دوو پیت (اطمان – دلتیا بوو ، یطمان – دلتیا دهپیتیهوه ، مطمان – دلتیا بووهوه) لهسهر وهزنی (مفععل)، وهک: (احرنجم – یحرنجم – محرنجم).

ئه‌نجام

له ئه‌نجامی بهراوردکردنی دارپژراوه‌کان له نیوان زمانی کوردی و عه‌ره‌بیدا، گه‌یشتییه ئه‌وه ئه‌نجامانه‌ی خواره‌وه:

۱- بۆمان ده‌رکه‌وت دارشتن به‌ دیارترینی ئه‌وه ریگیانانه دادهنریت که زمانی کوردی و عه‌ره‌بی پێ له‌یه‌ک جیا‌ده‌کریتیه‌وه، و هۆکاریکه له هۆکاره‌کانی گه‌شه‌کردن و به‌ره‌وپیشچوونی ئه‌وه دوو زمانه.

۲- جیاوازی روون و ناشکرا هه‌یه له هه‌ردوو زمانی کوردی و عه‌ره‌بیدا له‌باره‌ی بنچینه‌ی دارشتندا، به‌لام ئه‌وه‌ی که په‌سه‌ندکراوه له هه‌ردوو زمانه‌که‌دا ئه‌وه‌یه که‌وا چاوگ بنچینه‌ی دارشتنه.

۳- ناوی بکه‌ر له گرنگترینی دارشتنه‌کانه له هه‌ردوو زمانی کوردی و عه‌ره‌بیدا.

۴- شیوازیکی تایبته هه‌یه بو دارشتنی ناوی به‌رکار له زمانی کوردیدا، له‌به‌رئه‌وه‌ی تیکرای دارپژراوه‌کان له زمانی کوردیدا له ره‌گی چاوگ وهرده‌گیرین، جگه له ناوی به‌رکار که‌وا له (چاوگ – ن) دادهریژری.

۵- ناوی بکه‌ر ناویکی دارپژراوه واتایه‌کی ساده‌ی ناپه‌یه‌وست ده‌به‌خشێ وهک: (منظور – ته‌ماشاکراو) (مکتوب – نوسراو)، به‌لام ناوی به‌رکار له پیناسه گشتگیره‌که‌یدا وه‌سفیکی دارپژراوه له کرداریکی بکه‌رنادیار تیپه‌ر بی‌یان تینه‌په‌ر، ساده بی‌یان لی زیادکراو، دروست بی‌یان ناتواو، که واتای که‌سێک یان شتییک ده‌به‌خشێ.

سه‌رچاو‌ه‌کان

یه‌که‌م: به‌ زمانی کوردی:

1- ئه‌وره‌حممانی حاجی ماره‌ف، (1979)، ریزمانی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م (وشه‌سازی)، به‌شی یه‌که‌م (ناو)، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غدا.

2- ئه‌وره‌حممانی حاجی ماره‌ف، (۲۰۱۴)، ریزمانی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م (وشه‌سازی)، به‌شی پینجه‌م (کردار)، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی رۆژه‌ه‌لات، هه‌ولێر.

3- جه‌مال عه‌بدول، (۲۰۰۸)، به‌رکۆلیکی زاراوه‌سازی کوردی، چاپی دووهم، چاپخانه‌ی خانی، ده‌وک.

4- ره‌فه‌یق محمد شوانی، (2008)، ئه‌وه وشانه‌ی له چاوگه‌وه وهرده‌گیرین، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی خانی، ده‌وک.

5- رۆژان نوری عه‌بدوللا، (۲۰۰۷)، فه‌ره‌ه‌نگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، خانه‌ی چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی چوارچرا.

6- سعید صدقی کابان، (1928)، مختصر صرف و نحوی کوردی، چاپخانه‌ی نجاح، ده‌وک.

7- کامل حسن بصیر، (1979)، زاراوه‌ی کوردی لیکۆلینه‌وه و هه‌لسه‌نگاندن، چاپخانه‌ی زانکۆی سلیمانی، سلیمانی.

- 8- كامل حسن بصير، (1985)، بهر اورديك له نيوان زمانى كوردى و زمانى عهريه، به غدا.
- 9- ك.ك: كوردوييف، وهرگيراني له روسيهوه: د. كوردستان موكرىانى، (1984)، ريزمانى كوردى به كه رهستهه دىالكتى كرمانجى و سورانى، ههليئر.
- 10- مسعود محمد، (1988)، زار او هسازى پيوانه، له چاپكراوهكانى دهزگاي روشنبيرى و لاوانى ناوچهه كوردستان، به غدا.

المصادر

- 1- أبو بشر عمرو بن عثمان بن قنبر، تحقيق و شرح: عبد السلام هارون، (1988)، كتاب سيبويه، عالم الكتب للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت.
- 2- أبو الحسن علي بن محمد بن علي الجرجاني، (1971)، التعريفات، الدار التونسية للنشر، تونس.
- 3- أبو الفتح عثمان بن جني، تحقيق: محمد علي النجار، الخصائص، (1990)، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد.
- 4- أبو بشر عمرو بن عثمان بن قنبر، تحقيق و شرح: عبد السلام هارون، (1988)، كتاب سيبويه، عالم الكتب للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت.
- 5- ابن هشام الأندلسي، تحقيق: فخر الدين قباوة، (1979)، أوضح المسالك إلى ألفية ابن مالك، دار الجيل، الطبعة الخامسة، بيروت.
- 6- أحمد الحملاوي، (2003)، شذا العرف في فن الصرف، مكتبة النهضة العربية، بغداد.
- 7- أحمد محمد سليم، (2013) بناء الجملة بين اللغة العربية واللغة الكردية، رسالة ماجستير، جامعة أم درمان الإسلامية، السودان.
- 8- إعداد الأستاذ راجي الأسمر، مراجعة: د. أميل بديع يعقوب، (1997)، المعجم المفصل في علم الصرف، دار الكتب العلمية، بيروت.
- 9- بهاء الدين عبدالله بن عقيل المصري الهمداني، تحقيق: محمد محيي الدين عبد الحميد، (1985)، شرح ابن عقيل، دار الفكر، الطبعة الثانية، بيروت.
- 10- جلال الدين السيوطي، (1359هـ-)، الأشباه والنظائر في النحو، مطبعة دائرة المعارف العثمانية، الطبعة الثانية.
- 11- خالد بن عبدالله الأزهرى، (1374هـ-)، شرح التصريح على التوضيح، مطبعة الاستقامة، الطبعة الأولى، مطبعة الاستقامة، القاهرة.
- 12- خديجة الحديثي، (1965)، أبنية الصرف في كتاب سيبويه، مكتبة النهضة، الطبعة الأولى، بغداد.
- 13- رضي الدين محمد بن الحسن الاستربادي، تحقيق: محمد نور الحسن، ومحمد الزفزاف، ومحمد محيي الدين عبد الحميد، (1975)، شرح شافية ابن الحاجب، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان.
- 14- عباس حسن، (2018) النحو الوافي، دار المعارف، الطبعة الرابعة، مصر.
- 15- عبدالله أمين، (1956)، الاشتقاق، مطبعة لجنة التأليف والترجمة والنشر، الطبعة الأولى، القاهرة.
- 16- عبدالقاهر الجرجاني، (1981)، دلائل الإعجاز في علم المعاني، وقف على تصحيح طبعه وعلق حواشيه: محمد رشيد رضا، دار المعرفة للطباعة والنشر، بيروت، لبنان.
- 17- فاضل السامرائي، (1981)، معاني الأبنية في العربية، كلية الآداب، جامعة الكويت، الطبعة الأولى، الكويت.
- 18- فخرالدين قباوة، (1994)، تصريف الأسماء والأفعال، مكتبة المعارف، بيروت.

- 19- كمال الدين أبو البركات الأنباري، تحقيق: محمد محيي الدين عبد الحميد، (2015)، الإنصاف في مسائل الخلاف بين النحويين البصريين والكوفيين: المكتبة التجارية الكبرى بمصر.
- 20- لأبي الحسين أحمد بن فارس، تحقيق: عبد السلام هارون، (1970)، معجم مقاييس اللغة، مطبعة مصطفى البابي الحلبي بمصر، الطبعة الثانية، مصر.
- 21- لأبي العباس المبرد، تحقيق: محمد عبد الخالق عزيمة، (1358)، المقتضب، دار التحرير للطبع والنشر، القاهرة.
- 22- لأبي حيان الأندلسي، تحقيق: مصطفى أحمد النّمس، (1987)، ارتشاف الضرب من لسان العرب، مطبعة المدني، الطبعة الأولى، القاهرة.
- 23- لأبي عمرو عثمان بن عمر المعروف بابن الحاجب، تحقيق: د.موسي بناي العلي، (1982)، الإيضاح في شرح المفصل، وزارة الأوقاف والشؤون الدينية، مطبعة العاني، بغداد.
- 24- للزمخشري، (1965)، أساس البلاغة، دار صادر للطباعة والنشر، بيروت.
- 25- محمد المبارك، (1968)، فقه اللغة وخصائص العربية، دار الفكر، الطبعة الثالثة، بيروت.
- 26- محمد باسل عيون السود، (2000)، المعجم المفصل في تصريف الأفعال العربية، بيروت.
- 27- محمد محمد عبد الخالق، (2021)، الإيجابية و دورها في اصلاح الفرد والمجتمع، مجلة كلية الدراسات الإسلامية بنين بأسوان، جامعة الأزهر، مصر.

References

- 1- Abu Bishr Amr bin Othman bin Qanbar, investigation and explanation: Abd al-Salam Haroun, (1988), Kitab Sibawayh, The World of Books for Printing, Publishing and Distribution, Beirut.
- 2- Abu al-Hasan Ali bin Muhammad bin Ali al-Jurjani (1971), definitions, the Tunisian Publishing House, Tunisia.
- 3- Abu Al-Fath Othman bin Jinni, investigation: Muhammad Ali Al-Najjar, Al-Khasa'is (1990), House of General Cultural Affairs, Baghdad.
- 4- Abu Bishr Amr bin Othman bin Qanbar, investigation and explanation: Abd al-Salam Haroun, (1988), Kitab Sibawayh, The World of Books for Printing, Publishing and Distribution, Beirut.
- 5- Ibn Hisham Al-Ansari, investigation: Fakhr al-Din Qabawah, (1979), Explaining the Paths to the Millennium of Ibn Malik, Dar Al-Jeel, Fifth Edition, Beirut.
- 6- Ahmed Al-Hamalawy, (2003), Shaza Al-Urf in the Art of Exchange, Al-Nahda Al-Arabiya Library, Baghdad.
- 7- Ahmed Mohamed Salim, (2013) Syntax construction between the Arabic language and the Kurdish language, master's thesis, Omdurman Islamic University, Sudan.
- 8- Prepared by Professor Raji Al-Asmar, review. Dr.. Emile Badie Yaqoub, (1997), The Detailed Dictionary of Morphology, Dar Al-Kutub Al-Ilmiyyah, Beirut.
- 9- Bahaa al-Din Abdullah bin Aqil al-Masri al-Hamadani, investigation: Muhammad Mohi al-Din Abd al-Hamid, (1985), Explanation of Ibn Aqil, Dar al-Fikr, second edition, Beirut.
- 10- Jalal al-Din al-Suyuti, (1359 AH), similarities and analogues in grammar, the Ottoman Encyclopedia Press, second edition.
- 11- Khaled bin Abdullah Al-Azhari, (1374 AH), Explanation of the statement on the explanation, Al-Istiqama Press, first edition, Al-Istiqama Press, Cairo.
- 12- Khadija Al-Hadithi, (1965), Buildings of Exchange in the Book of Sibawayh, Al-Nahda Library, first edition, Baghdad.

- 13- Radhi al-Din Muhammad ibn al-Hasan al-Istrabadhi, investigation: Muhammad Nour al-Hasan, Muhammad al-Zafzaf, and Muhammad Mohi al-Din Abd al-Hamid, (1975), Shafia Ibn al-Hajib's explanation, Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah, Beirut, Lebanon.
- 14- Abbas Hassan, (2018) *Al-Nahwa Al-Wafi*, Dar Al-Maarif, Fourth Edition, Egypt.
- 15- Abdullah Amin, (1956), *Derivation, Composition, Translation and Publishing Committee Press*, first edition, Cairo.
- 16- Abdul-Qaher Al-Jurjani, (1981), *Evidence of Miracles in the Science of Meanings, stopping to correct its printing and commenting on its footnotes: Muhammad Rashid Reda*, Dar Al-Maarifa for Printing and Publishing, Beirut, Lebanon.
- 17- Fadel Al-Samarrai, (1981), *Meanings of Buildings in Arabic*, College of Arts, Kuwait University, first edition, Kuwait.
- 18- Fakhr Al-Din Qabawa, (1994), *Conjugation of Nouns and Verbs*, Al-Ma'arif Library, Beirut.
- 19- Kamal al-Din Abu al-Barakat al-Anbari, investigation: Muhammad Mohi al-Din Abd al-Hamid, (2015), *fairness in matters of disagreement between the Basran and Kufian grammarians: The Great Commercial Library in Egypt*.
- 20- Abi Al-Hussein Ahmed bin Fares, investigation: Abdul Salam Haroun, (1970), *Dictionary of Language Measures*, Mustafa Al-Babi Al-Halabi Press, Egypt, second edition, Egypt.
- 21- By Abu al-Abbas al-Mubarrad, investigation: Muhammad Abd al-Khaleq Azimah, (1358), *al-Muqtadab*, Dar al-Tahrir for printing and publishing, Cairo.
- 22- Abi Hayyan Al-Andalusi, investigation: Mustafa Ahmed Al-Namas, (1987), *Resorption of Beating from Lisan Al-Arab*, Al-Madani Press, first edition, Cairo.
- 23- Abu Amr Othman bin Omar, known as Ibn al-Hajib, investigation: Dr. Musa Banai al-Alayli, (1982), *clarification in Sharh al-Mufassal*, Ministry of Awqaf and Religious Affairs, Al-Ani Press, Baghdad.
- 24- Al-Zamakhshari, (1965), *The Basis of Rhetoric*, Dar Sader for Printing and Publishing, Beirut.
- 25- Muhammad Al-Mubarak, (1968), *Philology and Arabic Characteristics*, Dar Al-Fikr, third edition, Beirut.
- 26- Muhammad Basil Oyoun Al-Soud, (2000), *The Detailed Dictionary of Arabic Verb Conjugation*, Beirut.
- 27- Muhammad Muhammad Abd al-Khaliq, (2021), *positivity and its role in reforming the individual and society*, Journal of the College of Islamic Studies for Boys in Aswan, Al-Azhar University, Egypt.